

Påverkansteorier

Hur konst i allmänhet påverkar oss har diskuterats under lång tid i människans historia. Redan Platon och Aristoteles hade olika uppfattning om detta. Båda ansåg att nimesis (efterbildning) ar själva kärnan i konsten, men Platon ansåg att kunskapsvärdet var lågt och att konsten inte behövdes i idealstaten eftersom den ändå var lögn. ”Aristoteles kritiserade Platons idealism och hävdade att man genom konsten kunde lära sig viktiga saker om sig själv och verkligheten.”¹

Framför allt våld i konst och medier har diskuterats livligt under årtusendena. Aristoteles försvarade även det grova våldet på scenen. Han menade att publiken blev renad (katharsis-effekten) av det ställföreträdande våld och lidande de fick uppleva. Alltså mårde dem bättre och kunde leva ett fredligare liv. Även barnpsykologen Bruno Bettelheim hävdar i *Sagans förtrollade värld* att sagor är nödvändiga för att barnet ska kunna utvecklas till en fungerande vuxen människa och hantera de stora livsfrågorna och ondskan.

Man kan säga att varje nytt medium har gett upphov till en sorts moralisk panik. Platon ansåg att skrivande var skadligt för vår tankeförmåga. Läsandet, speciellt av omoraliska romaner, speciellt för unga flickor, ansågs under 1800-talet oerhört farligt. Det kunde leda till både fysiska och mentala sjukdomar. Tecknade serier, radion, film, vissa musikstilar, videon, dataspelen ... listan lär bli längre.

Filmare vill påverka oss. ”Det enda som är väsentligt är att påverka, att komma i kontakt, att driva in en kil i människors likgiltighet eller passivitet.”, säger Ingmar Bergman i *Bergman om Bergman*.² Men det är fel att enbart se den negativa påverkan. Om man kan se den tydligt så måste ju rimligtvis även positiv påverkan vara stark. Film och propaganda alltid hängt ihop – redan 1915 gjorde Griffith *Birth of a Nation* med starkt rasistiska budskap som Ku Klux Klan även nu gärna vill visa som inspiration för sina idéer. Under andra världskriget användes både journalfilmen och spelfilm flitigt som propaganda från båda sidor bland annat Goebbels antisemitiska filmer som så småningom stärkte antipatierna mot nazismen utanför Tyskland. Han tänkte släppa filmer från koncentrationslägren men avstod för att risken var att sympatierna hade hamnat på ”fel” sida ur hans synvinkel.³ Ryska revolutionen förhårligades i Sovjetunionen av skickliga filmskapare. Under kalla kriget var förstås de värsta skurkarna i amerikansk film kommunister. Så kallade mainstreamfilmer använder ofta förenklade stereotyper som indoktrinering i den amerikanska drömmen.

¹ Holmberg (2006), s 511

² Bergman om Bergman (1970)

³ Duprez och Ekstrand (1975), s 144

Man har forskat mycket om hur våld i film och TV påverkar främst ungdomar. I *Våld från alla håll*, en antologi med texter om detta forskningsområde, försöker Cecilia von Feilitzen reda ut begreppen och dela in de många teorier som forskare har kring hur medieviolens påverkar i fyra perspektiv.⁴ I ... *träffad?*, ett material utgivet av Rädda Barnen, har man lite mer förenklat delat in teorierna i tre perspektiv.⁵ Man kallar dem effektteorin, användarteorin och kultivationsteorin. Den första teorin om hur våld i medier påverkar oss utgår ifrån att vi omedelbart tar in och låter oss påverkas, även i handling av vad vi ser på film. Våldsfilmer leder till ökade aggressioner, ökad rädsla och avtrubning. För yngre människor leder detta till ett mer aggressivt beteende. "Våld föder våld". Förespråkarna för dessa slutsatser förespråkar censur och att föräldrar måste aktivt hjälpa sina barn med att bearbeta intrycken från medierna. Vi måste skyddas från medieviolens negativa inverkan. Enligt von Feilitzen har denna teori utvecklats de senaste åren bland annat genom fler longitudinella studier där man ser på effekterna över längre tid.

Sammanfattningsvis kan man visa att konsumtion av våld i medier bara är en av många mycket komplicerade faktorer som skapar ett aggressivt beteende. Vissa undersökningar visar på ett ömsesidigt samband, det vill säga att aggressiva barn och ungdomar ser mer våld i film och tv och att detta ökar deras aggressivitet. En komplikation är dock en oklar definition av aggressivt beteende och även att det är svårt att urskilja just populärkulturens fysiska underhållningsvåld som tydlig orsak. Man borde fördjupa analyserna med att titta på det mer realistiska våldet, det psykiska, det strukturella och det latent våldet. Dessutom har våldsbrotten i Sverige sedan 60-talet bara ökat svagt medan till exempel ekonomisk brottslighet ökat starkt. Vilket kanske skulle kunna härledas till den realistiska bild av levnadsstandarden som finns i populärkulturutbudet.⁶

Användarteorin kan sägas vara effektteorins motsats. Vi är inte passiva mottagare utan aktiva medieanvändare. Forskarna menar att vi använder oss av våld i medier för att bearbeta känslor och för att leva ut våra frustrationer. Speciellt ungdomar behöver bearbeta sin egen identitet – filmerna ger möjlighet till identifikation med hjältar och uppgörelser med det onda som en sorts initiationsrit. Dessutom kan medievanorna vara en protest mot vuxenvärlden och gruppskapande inom ungdomsgruppen. Man menar alltså att medieviolens kan vara bra och utvecklande för individen, helt på samma linje som Aristoteles. Men även detta kan vara på gott och ont - ungdomar socialiseras även in i könsroller genom stereotyperna i många våldsfilmer.⁷

Kultivationsteorin är en mer fördjupad analys av påverkan. Förespråkarna menar att till exempel våldsfilmer speglar den kultur och det samhälle vi lever i. Vi påverkas inte alls så direkt och med omedelbara effekter som de två andra teorierna menar, utan påverkan sker under lång tid och omedvetet. Det handlar mer om grundläggande värderingar och dolda budskap. Filmer kan förstärka fördomar (könsfördomar, rasism, klassmotsättningar) och förvrida vår verklighetsuppfattning såsom exempelvis våldsfilmer och TV-deckare skapar en överdriven rädsla för våld

⁴ *Våld från alla håll* (1993)

⁵ ... *träffad* (1996)

⁶ Von Feilitzen i *Våld från alla håll* (1993), s 27-30

⁷ *Ibid*, s 39

i samhället vilket kan leda till ökade krav på lag och ordning. Det kulturella, strukturella och latent våldet kan vara mycket värre än det manifesterade underhållningsvåldet.⁸ ”Det dramatiserade våldsutövandet tycks alltså i själva verket återspegla samhällets makthierarki. Också detta tyder på att medierna kan ha funktionen att bibehålla ordningen i samhället.”⁹

Till dessa lägger von Feilitzen ett fjärde perspektiv. Hon menar att de tre ovanstående saknar helhetssyn i och med att de alla utgår från mottagarens perspektiv och egentligen inte analyserar sändarnas inflytande. Det fjärde perspektivet visar på att medieägarnas och -producenternas intressen är mer avgörande i påverkansprocessen än mottagarnas. De ekonomiska och teknologiska strukturerna för medierna hänger nära samman med andra storindustrierna och med hela samhällsekonomin.¹⁰ Även detta perspektiv har sina problem. Om man ansluter sig till detta blir slutsatsen att det inte ger några större effekter att försöka påverka publikens beteende genom etiska regler eller upplysning, utan det är grundläggande strukturer i samhället som måste förändras.¹¹

Av: Gunnel Alm Sköldén

⁸ Von Feilitzen i *Våld från alla håll* (1993), s 33

⁹ *Ibid*, s 32

¹⁰ *Ibid*, s 41

¹¹ *Ibid*, s 43